

ми схарактеризували як сукупність форм повсякденної поведінки, у яких знаходить свій вияв дотримання моральних норм, то моральна поведінка зводиться не лише до розуміння правил моралі, а й прийняття їх, підтримання життєдіяльності відповідно до них, готовності їх відстоювати. Саме завдяки системі засобів фізичного виховання студентська молодь має можливість оволодівати цілою низкою вмінь і навичок, розширювати діапазон рухових дій, контролювати не тільки свій фізичний, але й моральний розвиток.

На основі проведеного експерименту нами були зроблені такі **висновки**:

Експериментальна робота підтвердила, що моральна поведінка студентської молоді тісно взаємопов'язана з навчально-тренувальною роботою, творчим характером занять, високим рівнем організації, використанням передових прийомів педагогічних впливів, різними формами громадського заохочення, врахування вікових та індивідуальних особливостей студентів, що становить головні умови формування колективістських і моральних якостей у студентської молоді.

Оптимізація навчально-тренувального процесу і виховної роботи сприяє дружнім взаєминам між студентами, зацікавленості в успіху товариша, прагненню надати допомогу, радості від спільного успіху, взаємоповазі та взаємодовірі.

У спортивній діяльності посилюється взаємоповага між одногрупниками, між студентами вини-

кають товариські стосунки. Усвідомлюється відмінність між справжнім колективізмом і уявним, між словами про колективізм і дружбу і справжнім їхнім проявом.

Перспективи подальшого дослідження проблеми вбачаємо в пошуку нових ефективних форм і методів проведення навчальних занять з фізичного виховання, різноманітних спортивно-масових змагань, які дозволяють не тільки підвищити рівень фізичної підготовленості студентів, але й сприяють покращенню виховної роботи в університеті.

Література

1. Войнов В.М. та ін. Змагально ігровий метод у системі фізичного виховання студентів: навч. посіб. / В.М. Войнов, Л.П. Ярославська, П.О. Кандиба, В.В. Щириця. – Черкаси : ЧДТУ, 2011. – 299 с.
2. Дмитрієнко А.К. Основи гуманістичної психології / А.К. Дмитрієнко, Г.В. Чуйко. – Чернівці : Рута, 2002. – 268 с.
3. Мерлін В.С. Психология индивидуальности / В.С. Мерлин. – Москва-Воронеж, 1996. – 446 с.
4. Круцевич Т. Сформованість цінностей індивідуальної фізичної культури студентів різних відділень ВУЗу [Текст] / Т. Круцевич // Спортивний вісник Придніпров'я. – 2008. – № 3-4. – С. 103-106.
5. Кузнецова О. А. Моральне виховання студентів вищих навчальних педагогічних закладів [Текст] : навч. посібник [для студ. вищих навч. закл.] / О. А. Кузнецова; Миколаївський держ. ун-т ім. В.О.Сухомлинського. – Миколаїв : Іліон, 2006. – 164 с.
6. Кузь Ю. С. Формування здоров'язабезпечуючого стилю поведінки учнів у процесі фізичного виховання в природному середовищі / Ю. С. Кузь // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова «Науково-педагогічні проблеми фізичної культури і спорт» Випуск 10. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2010. – С. 159-163.
7. Кузьмінський А. І. Педагогіка вищої школи : [навч. посіб.] / А. І. Кузьмінський. – К. : Знання-Прес, 2005. – 486 с.
8. Мерлін В.С. Психология индивидуальности / В.С. Мерлин. – Москва-Воронеж, 1996. – 446 с.
9. Озолин Н.Г. Настольна книга тренера / Н.Г. Озолин. – Москва : АСТ Астрель, 2003. – 863 с.
10. Фізичне виховання та спорт у вищій школі. За здоровий спосіб життя [Текст] : зб. тез доп. Всеукраїнської наук.-практ. конф., 20-21 вересня 2007 р. / упоряд. і відп. ред. Н. П. Голева; Запорізький національний технічний ун-т. – Запоріжжя : ЗНТУ, 2007. – 48 с.
11. Фізичне виховання в контексті сучасної освіти [Текст] : матеріали II наук.-метод. конф. 19-20 червня 2006 р. / ред. Н. І. Турчина [та ін.]; Олімпійська академія України, Національний авіаційний ун-т. – К. : НАУ, 2006. – 60 с.

УДК 159.947.23-053.6



Сергій Новік

ФОРМУВАННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ СТАРШИХ ПІДЛІТКІВ ЯК ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

Сергей Новик. Формирование ответственности старших подростков как педагогическая проблема.

Serhiy Novik. Forming responsibility of senior teenagers as pedagogical problem.

А Вивчена відповідальність як психолого-педагогічна категорія. Досліджені особливості формування відповідальності старших підлітків, обґрунтовані структурні компоненти, критерії та рівні сформованості відповідальності. Визначені особливості впливу сім'ї, школи та соціального оточення на формування та динаміку відповідальності старшого підлітка.

А Изучена ответственность как психолого-педагогическая категория. Исследованы особенности формирования ответственности старших подростков, обоснованы структурные компоненты, критерии и уровни сформированности ответственности. Определены особенности влияния семьи, школы и социального окружения на формирование и динамику ответственности старшего подростка.

S Responsibility as pedagogical category is studied in the article. The features of forming of senior teenagers responsibility are considered, structural components are grounded, criteria and levels of responsibility. The features of influence of family, influence of school and social environment on forming and dynamics of senior teenager responsibility are defined.

Ключові слова: особистість, відповідальність, старший підлітковий вік, компоненти відповідальності, рівні сформованості відповідальності, критерії відповідальності.

Ключевые слова: личность, ответственность, старший подростковый возраст, компоненты ответственности, уровни сформированности ответственности, критерии ответственности.

Key words: personality, responsibility, senior teens, компоненты of responsibility, levels of formed of responsibility, criteria of responsibility.

Актуальність проблеми. В умовах соціально-економічних змін у суспільстві (інформатизація, демократизація, перехід до ринкових відносин) найкраще проявляють себе ділові, працьовиті, професійно компетентні особистості, що вміють адаптуватись до швидкозмінливих ситуацій, здатні до самостійного вибору сфер діяльності, прийняття відповідальних рі-

шень і саморегуляції поведінки. Саме ці якості необхідно виховувати у підростаючої особистості, чим зумовлюється пошук нових підходів до виховної роботи зі школярами.

Нині особливо зростає значення моральних цінностей особистості, які є специфічними регуляторами її поведінки в усіх сферах суспільного життя. Тому про-

блема морального розвитку, зокрема відповідальності, стає однією з важливих для психолого-педагогічних наук.

Актуальність дослідження посилюється необхідністю розв'язання виявлених суперечностей між назрілою потребою у формуванні відповідальності старших підлітків у процесі фізкультурно-оздоровчої роботи і відсутністю науково-теоретичного обґрунтування та технологічного забезпечення цього процесу; між рівнем самостійності старших підлітків під час прийняття та реалізації рішень і необхідністю його підвищення для ефективного формування відповідальності; між рівнем підготовленості фахівців фізичної культури до формування у підлітків відповідальності й необхідним рівнем цієї підготовки.

Актуальність проблеми, її теоретична і практична значущість, можливість усунути наявні суперечності й недостатність теоретичних напрацювань щодо її розв'язання визначили вибір теми дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основною педагогічної теорії відповідальності є праці А. Д. Алфьорова, В. М. Коротова, А. С. Макаренка, В. О. Сухомлинського. У психології відповідальність трактують як елемент свідомості особистості (А. Ф. Плахотний), форму самосвідомості та саморегуляції (З. І. Васильєва), системну властивість особистості (А. І. Крупнов, Н. А. Промашкова), вольову якість особистості (Т. Є. Василевська), форму активності особистості (К. О. Абульханова-Славська, М. М. Козяр). Але формування відповідальності старших підлітків у фізкультурно-оздоровчих закладах ще не було предметом окремого дослідження.

Дослідження виконано відповідно до плану наукових досліджень Полтавського національного педагогічного університету імені В. П. Короленка з теми «Методолого-теоретичні основи та організаційно-методичні механізми модернізації системи освіти Полтавщини».

Мета дослідження полягає у з'ясуванні особливостей педагогічної структури відповідальності старших підлітків, психолого-педагогічних умов і засобів ефективного впливу на розвиток відповідальності в процесі фізкультурно-оздоровчої роботи.

Результати дослідження та їхнє обговорення. Відповідальність є характеристикою будь-яких відносин, в яких реально перебувають люди, і стосується різних аспектів їхньої діяльності. Тому в сучасних наукових дослідженнях вона розглядається комплексно і є однією з актуальних проблем філософії, етики, соціології, психології, педагогіки, екології, політології та інших наук.

Підлітковий вік відноситься до критичного періоду психічного розвитку. Зростає самостійність, стають багатограними і змістовнішими відносини з ровесниками і дорослими.

Найважливішим психологічним фактором підліткового періоду стає становлення самосвідомості, важливим моментом якого є почуття дорослості. Суб'єктивно дорослість підлітка пов'язана не з копіюванням, а з приєднанням підлітком себе до суспільства, з проявом у нього соціальної відповідальності як можливості і необхідності відповідати за себе і за справу на рівні дорослої людини.

Результати психологічних досліджень свідчать про те, що саме у підлітковому та ранньому юнацькому

віці відбуваються важливі зрушення в моральному розвитку особистості. Цьому сприяють соціальна ситуація розвитку підлітка, підвищення вимог до нього, зміна специфіки й ускладнення навчальної діяльності. На основі цього виникає прагнення до самоствердження, самостійності, потреба у самопізнанні [2].

Із віком поступово зростає значущість суспільних мотивів, мотивів самореалізації, самопізнання та морального самоствердження. Свого найвищого рівня вони досягають у старшому підлітковому віці. Мотиви егоїстичного самоствердження, прагматичні та неспецифічні, не зазнають значних змін із віком. У старшому підлітковому віці відбуваються якісні зрушення в мотивації відповідальної поведінки. Особливо яскраво це виражено в мотивах самоствердження, самопізнання, самореалізації та суспільних мотивах. Так, у групі мотивів морального самоствердження у підлітків переважають мотиви «Не хочу скомпрометувати себе в очах оточуючих», «Хочу показати себе з кращого боку». Із віком потреба у самоствердженні зазнає змін. Підліток прагне утвердитись у власних очах більшою мірою, ніж в очах оточуючих («Хочу виправдати довіру інших», «Хочу завоювати собі авторитет») [1].

У структурі мотивації підлітків домінують мотиви спілкування, суспільні та морального самоствердження, пізніше – суспільні мотиви, самореалізації та самопізнання. Найзначущішими є прагматичні мотиви, неспецифічні та егоїстичного самоствердження.

У психологічній літературі розглядається широке коло питань, пов'язаних із визначенням параметрів відповідальної поведінки, шляхів і засобів виховання відповідального ставлення до певної діяльності, виділенням механізмів формування відповідальності. Західними авторами проблема формування відповідальності вивчається в рамках морального розвитку особистості, причому виділяються певні взаємозалежні етапи формування моральної свідомості, а отже, й відповідальності (Ж. Піаже, Л. Колберг). У рамках іншого напрямку дослідників цікавлять питання про фактори, умови, що впливають на процес атрибуції відповідальності і т. п. (F.Heider, J.Julzer, E.Waister, B.Weiner).

У вітчизняній психолого-педагогічній науці виділяються три напрями в дослідженні відповідальності. Один напрям висвітлює проблему виховання відповідальності на різних вікових етапах (умови, фактори, прийоми, що впливають на виховання цієї якості особистості); у роботах іншого – відповідальність розглядається як феномен міжособистісних відносин у груповій діяльності; третій – представлено у працях, в яких досліджується проблема формування відповідальності в конкретному виді діяльності.

Сутність відповідальності – це інтегральна якість особистості, в якій об'єктивно втілюються основні вимоги суспільства до поведінки особистості, а суб'єктивно являє собою своєрідний стан свідомості, який знаходить вияв у мотивації вчинків та їхній оцінці з точки зору інтересів суспільства [2].

Найвищим рівнем вихованості відповідальної поведінки є усвідомлення моральної відповідальності перед суспільством, перед батьками, педагогами, ровесниками і самим собою через внутрішні переконання. І досягнення цього рівня має бути метою виховання відповідальної поведінки. Проте форму-

ванню моральних вчинків учнів усе ще приділяється недостатньо уваги, що призводить до випадків безвідповідальності в поведінці, породжує важковихованість, ізоляцію особистості учня.

Існує кілька факторів, які справляють вплив на формування відповідальності у підлітків і які можна розділити на зовнішні і внутрішні. До зовнішніх – відносяться вимоги з боку вчителів, батьків, наслідком невиконання яких може бути покарання. До внутрішніх – безпосередня необхідність і розуміння вимог відповідальної поведінки, виконання їх у силу внутрішніх переконань.

У діаді «підлітки – вчителі» досить часто виникають протиріччя. Вчителі продовжують використовувати авторитарний стиль відносин з учнями, незважаючи на психологічні зміни, що відбулися у самоусвідомленні підлітків, ігноруючи необхідність переорієнтації відносин і вимог. Як наслідок, це призводить до погіршення ставлення до навчання взагалі, збільшення критичності відносно школи, а у крайніх випадках – до особистісного конфлікту з учителями.

Для того, щоб змінити ситуацію, необхідно, в першу чергу, враховувати психологічні зміни, які відбуваються в підлітковому віці. По-друге, перейти до дружньо-ділових відносин, коли поряд з вимогами і поданням прикладу власною поведінкою учням надається можливість висловлювати свою думку, відмінну від думки вчителя, і відповідати за наслідки своїх вчинків перед собою та іншими.

Але стосунки категорії «підлітки – вчителі» не є єдиною складовою процесу формування відповідальної поведінки. Суттєвими є стосунки з ровесниками і батьками, які можна визначити як категорії «підлітки – підлітки» та «підлітки – батьки».

Категорія «підлітки – підлітки». Спостереження стосунків між підлітками під час їхнього перебування в школі показало, що навчальна діяльність у цьому віці втрачає першочергове значення. Більше уваги приділяється відносинам з протилежною статтю. Але тут виникає конфлікт між бажанням привернути увагу до себе і відсутністю елементарної культури поведінки з протилежною статтю. Не володіючи основами цієї культури, підлітки можуть навіть нанести шкоду здоров'ю один одного. Наприклад, занадто сильно вдарити чи штовхнути.

Характерним також є об'єднання підлітків у маргінальні групи як усередині класного колективу, так і за його межами. Підлітки групуються навколо неформального лідера, який за їхнім, уявленням є авторитетною особистістю. Тут має місце хибне уявлення про лідера як того, хто вирізняється із загальної маси учнів, має яскраво виражені якості організатора, найчастіше спрямовані на створення конфлікту між учнями і вчителями. Це актуалізує потребу класного керівника і школи виявити такого лідера з метою залучення його до процесу виховання відповідальної поведінки і безпосереднього впливу через нього на всю групу.

Крім усього вищевказаного, в підлітковому віці викривляється уявлення про дружбу, солідарність. Особливо це відбивається на навчальному процесі, що проявляється, наприклад, у списуванні, спробі захистити від покарання за негативний вчинок тощо.

Усі перелічені аспекти відносин між підлітками потребують докладнішого вивчення і розроблення теоретичних і практичних механізмів впливу на них.

Категорія «підлітки – батьки». У відносинах з батьками існують також деякі протиріччя в уявленні про відповідальність. Батьки намагаються до мінімуму обмежити сферу життя і діяльності підлітків, за які вони можуть нести відповідальність, а учні намагаються розширити їх. Уявлення батьків про міру відповідальності в більшості зводяться до того, що їхня дитина достатньо доросла, щоб відповідати за свою поведінку вдома, в школі і громадських місцях, за допомогу по господарству, за молодших братів чи сестер, але майже ніхто не говорить про можливість працювати та заробляти гроші (наприклад, під час канікул). Багато батьків вважають, що незалежно від віку підлітки є недостатньо дорослими, щоб бути самостійними. Із цього виходить, що дитина росте, і в той же час залишається несамостійною. До того ж, деякі батьки вважають, що підлітки взагалі не несуть ніякої відповідальності, що за їхнє навчання, поведінку відповідають лише батьки. Таке ставлення батьків може призвести до виникнення відчуття безвідповідальності дитини за свої вчинки чи спровокувати конфлікт між батьками, які не визнають право своєї дитини на самостійність, і підлітком, який прагне довести свою здатність відповідати за свої вчинки і поведінку. Досить часто стереотип поведінки в сім'ї переноситься підлітком і на відносини з учителями і ровесниками [3].

На наш погляд, не можна нехтувати у вихованні відповідальної поведінки підлітків і таким важливим фактором, як організація дозвілля підлітків. Тому важливим сьогодні є визначення впливової ролі сучасної індустрії дозвілля у формуванні мотивації відповідальної поведінки підлітків.

З цієї точки зору можливим є формулювання ще однієї категорії «підліток – дозвілля». Серед учнівської молоді підліткового віку сьогодні домінують культурно-споживацький і рекреативний типи дозвілля, які реалізуються у двох особистісних орієнтаціях: розваги, видовища, пов'язані з отриманням інформації (книги, телебачення, радіо, кіно, концерти, театр, музеї тощо) та задоволення потреб спілкування у неформальних групах.

Для визначення структури відповідальності нами проведено аналіз психолого-педагогічної літератури та практики функціонування фізкультурно-оздоровчих закладаів і виділено мотиваційний, емоційний, гностичний і вольовий структурні компоненти [2].

Мотиваційний – це складне поєднання різних спонукань, що становлять мотиваційну сферу особистості (соціальних, пізнавальних і професійних потреб, ідеалів, інтересів, переконань, соціальних настанов, системи цінностей) і виконують у структурі відповідальності стимулювальну, спонукальну функцію.

Гностичний – передбачає усвідомлення суб'єктом змісту своїх обов'язків, соціальних і моральних наслідків їхнього невиконання для себе та інших людей і виконує функцію орієнтовної основи поведінки особистості [2].

Вольовий – виявляється у здатності людини діяти для досягнення свідомо поставленої мети, долаючи при цьому внутрішні та зовнішні перешкоди, і виконує функцію управління.

Емоційний – об'єднує складні моральні та інтелектуальні почуття, які виникають при виконанні людиною обов'язків і прийнятті відповідального рішення, та виконує оцінну функцію.

Вважаємо за необхідне визначити критерії сформованості відповідальності старших підлітків: наявність усвідомленої особистісної мотивації на прийняття покладених обов'язків – параметр спрямованості мотивів; знання основних обов'язків, усвідомлення їхньої значущості для професійно-особистісного зростання і саморозвитку – параметр усвідомленості вимог; здатність і готовність самостійно приймати відповідальні рішення та організовувати їхнє виконання для отримання необхідного результату – параметр організованості дій; емоційне ставлення до навчальної та спортивної діяльності – параметр вияву почуттів.

На підставі аналізу робіт Ю. О. Сичевського [2] і на основі власних досліджень визначені такі рівні сформованості відповідальності у старших підлітків:

- а) низький – «ситуативна відповідальність»;
- б) середній – «старанність»;
- в) високий – «творча самостійність».

Низький – характеризується несформованістю особистісно-значущих мотивів виконання обов'язків, низькою професійною спрямованістю, несформованістю вмінь із самоорганізації своєї діяльності, нерозвиненістю емоційної оцінки якості виконання своїх обов'язків.

Середній – характеризується частковою сформованістю у підлітка більшості компонентів, хоча прояв цих компонентів у спортивно-оздоровчій

діяльності є суперечливим. Старший підліток може прийняти рішення, усвідомити мету своїх дій, знайти засоби і методи для здійснення, але не вміє довести справу до завершення.

Високий – характеризується особистісно-значущою мотивацією відповідальних дій; прийняттям зовнішніх вимог як внутрішніх мотивів; чіткою організацією виконання плану дій; напруженістю дій, спрямованих на подолання труднощів; виявом ініціативності та творчості [2].

Висновки. Отже, формування відповідальності старших підлітків є проблемою, яку потрібно вирішувати у комплексі, не відокремлюючи педагогічні, психологічні та рекреаційні умови виховання. Тому в практичній роботі з виховання відповідальної поведінки підлітків учителю (тренеру) необхідно залучати до співпраці не тільки батьків, але й використовувати різноманітні рекреаційні технології сучасної індустрії дозвілля, на яких повинні базуватись спільні зусилля з організації та проведення процесу виховання.

Перспективи подальших досліджень полягають у розробці моделі формування відповідальності старших підлітків у фізкультурно-оздоровчих закладах і перевірці ефективності її впровадження.

Література

1. Ложкін Г. Поняття відповідальності в історико-філософському психологічному дискурсі / Г. Ложкін, О. Лазарко // Психологія і суспільство. – 2003. – №4. – С. 61–71.
2. Сичевський Ю. О. Відповідальність як психолого-педагогічна категорія / Ю. О. Сичевський // Наук. записки Терноп. нац. пед. ун-ту. Сер. «Педагогіка» / за ред. Л. Васьків. – 2007. – № 2. – С. 176–180.
3. Татомир Л.П. Розвиток відповідальності у дітей підліткового і старшого шкільного віку: автореф. дис... канд. психол. наук: 19.00.07 / Л. П. Татомир; Ін-т психології ім. Г.С.Костюка АПН України. – К., 1998. – 17 с. – укр.

УДК 613:615.82-053.4



Людмила Кириленко

ФОРМУВАННЯ У ДОШКІЛЬНИКІВ ЦІННІСНОГО СТАВЛЕННЯ ДО ВЛАСНОГО ЗДОРОВ'Я ЗАСОБАМИ ІГРОВОГО ДИТЯЧОГО МАСАЖУ ТА САМОМАСАЖУ

Людмила Кириленко. Формирование у дошкольников ценностного отношения к собственному здоровью средствами игрового детского массажа и самомассажа.

Ljudmila Kirilenko. Forming for the under-fives of the valued attitude toward an own health by facilities of playing child's massage and massage.

А Сформульована мета дослідження, уточнена сутність поняття «ціннісне ставлення до власного здоров'я» в контексті його формування у дітей середнього дошкільного віку. Визначені педагогічні умови та розроблена методика формування ціннісного ставлення до власного здоров'я у дітей середнього дошкільного віку засобами ігрового масажу.

А Сформулирована цель исследования, уточнена сущность понятия «ценностное отношение к собственному здоровью» в контексте его формирования у детей среднего дошкольного возраста. Определены педагогические условия и разработана методика формирования ценностного отношения к собственному здоровью у детей среднего дошкольного возраста средствами игрового массажа.

S A research purpose is formulated, essence of concept «The valued attitude toward an own health» is specified in the context of his forming for the children of middle preschool ages. Certainly pedagogical terms and the method of forming of the valued attitude is developed toward an own health for the children of middle preschool ages by facilities of playing massage.

Ключові слова: ціннісне ставлення, власне здоров'я, ігровий дитячий масаж, дошкільники.

Ключевые слова: ценностное отношение, собственное здоровье, игровой детский массаж, дошкольники.

Keywords: valued relation, own health, playing child's massage, under-fives.